

УДК [631:334]:001.8

DOI: 10.31359/2312-3427-2019-1-355

А.О. Гудоров, д-р екон. наук, с. н. с.

Gutorov.Andrew@gmail.com

orcid.org/0000-0002-6881-4911

ННЦ «Інститут аграрної економіки»

О.О. Гудорова, канд. екон. наук, доцент

Gutorova.Elena@gmail.com

orcid.org/0000-0003-4705-5482

Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

ЕКОНОМІЧНИЙ ЗМІСТ ІНТЕГРАЦІЇ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ

Досліджено генезу сутності інтеграції. Показано змістовий поліморфізм інтеграції та окреслено її предметну область. Узагальнено економічний зміст інтеграції в аграрному секторі економіки. Розвинуто концепт інтегратизму. Визначено місце агроекономічної інтеграції в системі суспільного поділу та організації праці.

***Ключові слова:** інтеграція, інтеграційні відносини, інтегратизм, поділ праці, аграрний сектор економіки.*

Постановка проблеми. Відповідно до загальних принципів гносеології вихідною проблемою методології дослідження є вибір понять і категорій, що відображають сутність досліджуваного явища. Тому для забезпечення ефективного розвитку інтеграційних відносин в аграрному секторі економіки необхідно визначити економічний зміст інтеграції та предметну область її дослідження, показати місце інтеграції аграрного виробництва в системі суспільної організації праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Базисом розв'язання проблеми розвитку інтеграційних відносин в аграрному секторі економіки, формування економічного змісту інтеграції є праці Ф. Агьона, Л. Берталанфі, О. Богданова, Б. Гаррета, Т. Грейнджера, С. Губанова, В. Гусакова, М. Запольського, Дж. Кейнса, Р. Коуза, В. Леонтьєва, І. Лукінова, К. Маркса, А. Маршалла, М. Портера, А. Сміта, Г. Спенсера, Г. Стіглера, О. Уільямсона, Г. Фельдмана, К. Харіген, О. Харта. Серед вітчизняних економістів-аграрників фундаментальні дослідження у цій сфері здійснили В. Амбросов, В. Андрійчук, Є. Данкевич, В. Дубицький,

І. Зеліско, М. Коденська, М. Кропивко, М. Ксенофонов, М. Лендел, Ю. Лупенко, П. Макаренко, М. Малік, Ю. Нестерчук, В. Ніценко, Б. Пасхавер, П. Саблук, Н. Скопенко, Ю. Уманців, О. Шпикуляк та ін.

У своїх працях учені розробили стратегічні напрями розвитку та інституціоналізації інтеграційних відносин, сформували методичні засади оцінювання ефективності їх реалізації, а також концептуальні основи державного регулювання інтеграції в умовах децентралізації влади. Водночас велика кількість наукових праць призвела до розмивання сутності й предметної області інтеграції, спотворення її економічного змісту, місця в системі суспільного поділу й організації праці тощо, що й обумовлює потребу відповідних теоретико-методологічних досліджень.

Формулювання цілей статті. Метою статті є узагальнення й систематизація економічного змісту інтеграції в аграрному секторі.

Виклад основного матеріалу досліджень. Розуміння сутності інтеграції тісно пов'язано з базовими категоріями діалектики – одиничним і загальним, фундаментальні принципи поєднання яких розробив ще Аристотель. Термін «інтеграція» походить від пізньолатинського «*integralis*», утвореного від латинського слова «*integer*», що виникло із заперечної частки «*in-*» – «не-» та основи дієслова «*tango*» (праїндоеврейське «*tag*») – «торкаюся, досягаю» [1, с. 309], і означає «цілий, сталий, непорушний, новий, повний, досконалий, бездоганний, здоровий». Згідно з «Новим англійським словником історичних джерел» (1901 р.), етимологією «інтеграції» є латинське «*integration*» («*integratio*») у значеннях «відновлення до цілого, поновлення, реконструкція» [2, с. 367], що своєю чергою походить від дієслова «*integrare*» – «відновлювати» із системою словотворення, яка зазначена вище. Отже, дефініція «інтеграція» вміщує ознаки дії і її результату, означає певну досконалу, сталу цілісність, якої було досягнуто в процесі реконструкції, цілеспрямованого відновлення, що підпорядковане принципам здорового глузду й прагне до системної бездоганності у своїй будові.

Як свідчать дослідження шотландського філолога Дж. Маррі, перше задокументоване тлумачення інтеграції міститься в праці Т. Грейнджера «Будова логіки» 1620 р. [2, с. 367]. У ній учений визначив інтеграцію як логічну конструкцію, що означає загальне ціле, складене із сукупності всіх його відокремлених частин [3, с. 178–179]. Згодом, у 1658 р., Е. Філіпс розширив зміст інтеграції до процесу як створення цілого із множини одиничних елементів, так і відновлення такої цілісності завдяки реконструкції та додавання нових частин [4, с. 369]. Застосування

принципу цілепокладання щодо інтеграції дало змогу в 1895 р. французьким лінгвістам тлумачити інтеграцію не лише як процес, а і як направлену усвідомлену дію [5, с. 1321].

Істотно вплинув на розвиток теорії інтеграції англійський учений Г. Спенсер, обґрунтувавши її застосовність до живих організмів. Послідовна зміна фаз руху і не-руху, що супроводжується інтеграцією і дезінтеграцією, на його думку, є законом еволюційних змін – послідовний перехід із невідчутного стану у відчутний, і навпаки; інтегрована форма знань є їхньою вищою формою [6, с. 47]. Рівень інтеграції є одним із важливіших критеріїв морфофізіологічного прогресу.

У російських енциклопедичних словниках І. Березіна та К. Крайя, що видали до 1890 р., дефініцію інтеграції не визначено. У науковий обіг її запровадили як термін Г. Спенсера, про що зазначено в другому виданні малого енциклопедичного словника Ф. Брокгауза й І. Єфрона. Так, інтеграція – це об'єднання матеріальних елементів, раніше розсіяних у природі, у єдине ціле; при цьому відбувається диференціація, тобто поступове збільшення відмінностей між раніше самостійними й однорідними частинами, які все більше стають згуртованими й залежними одна від одної [7, стб. 1854]. В енциклопедичному словнику М. Філіппова під інтеграцією загалом розуміють об'єднання й зростання залежності між частинами, утворення цілісності; сферою її застосування є біологія, філософія, філологія, математика та науки щодо ведення домогосподарства [8, стб. 1444]. У сьомому виданні універсального енциклопедичного словника «Бр. О. та І. Гранат і К^о» інтеграцію відносять до ознак еволюції і тлумачать як об'єднаність, згуртованість, цілісність [9, с. 59], що протилежна дезінтеграції, тобто відокремленості, процесу розпаду цілого на частини, подрібнення [10, с. 132].

Ми цілком поділяємо думку В. Енгельгардта, що зміна контурів наукового пошуку від найбільш примітивних, елементарних рівнів, де панує редуціонізм, на новітні щаблі, коли рівень організації постійно поглиблюється й ускладнюється, а системи набувають нових функцій і властивостей, – потребує абсолютно нової методології [11, с. 107]. Основною рисою під час переходу від простого до складного є інтегративний характер, виникнення певної системи зв'язків, утрата компонентами новоствореної системи частини своїх властивостей, поглинення їх властивостями інтегрального цілого. Така нова методологія наукового пізнання, на думку В. Енгельгардта, формує окремий напрям науково-пізнавального процесу – інтегратизм [11, с. 107]. Розглядаючи

інтегралізм під кутом зору загальної теорії систем Л. Берталанфі, учений дійшов висновку, що необхідною первинною умовою інтеграції є виникнення системи зв'язків між розрізненими елементами цілісності. Однак достатньою умовою інтеграції є упорядкованість частин новоствореного цілого, детермінованість їх просторового й функціонального взаємозв'язку [11, с. 108]. Таке твердження витікає також із досліджень представника школи структурного функціоналізму Т. Парсонса, який уважав, що інтеграція містить два основні компоненти: внутрішню сумісність елементів системи й підтримку специфічних умов, за яких забезпечується інтегральна цілісність системи [12]. Об'єктивним наслідком утворення інтегрованої системи є формування масиву інтегративної інформації про наявні взаємозв'язки між елементами системи, їхні властивості і функції, а також про загальні нові якісні параметри цілісності. У той же час інтегралізм як методологічна парадигма є не кінцевою метою розвитку організації, а окреслює певний шлях для досягнення системою вищого ефекту синергії, створення стійких взаємовідносин між елементами системи на всіх рівнях ієрархії.

Аналіз літературних джерел свідчить, що змістове наповнення категорії «інтеграція» постійно еволюціонує, доповнюється науковцями відповідно до сфери досліджень, однак її суть принципово не змінюється. Так, у Великій російській енциклопедії інтеграцію в економіці визначено як зближення й об'єднання підприємств, галузей, регіонів, країн, поглиблення їхньої взаємодії на основі різних видів і форм поділу та комбінування праці, виробництва, ведення бізнесу, розвитку спеціалізації й кооперування [13, с. 427]. Автори білоруської енциклопедії визначили інтеграцію як взаємопов'язаність, системне поєднання, включення частин і функцій у єдине ціле, а також процес установлення таких зв'язків, зближення, об'єднання організацій, галузей, регіонів або країн тощо [14, с. 778]. У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» зазначено, що інтеграція характеризується триєдиною сутністю: це об'єднання в ціле будь-яких окремих частин; об'єднання та координація дій різних частин цілісної системи; процес упорядкування узгодження та об'єднання структур і функцій у цілому організмі [15, с. 500]. О. Родіонова визначила інтеграцію як економічну систему, що складається з окремих ланок, які взаємодіють між собою під час просування продукції до кінцевого споживача [16, с. 6].

В Оксфордському словнику англійської мови інтеграцію розглядають із чотирьох позицій: інтеграція взагалі як системне явище;

економічна або політична інтеграція; інтеграція в математиці; інтеграція в психології та психоаналізі. Синонімами інтеграції є об'єднання, комбінування, злиття, входження в систему, інкорпорація, консолідація, уніфікація, поглинання, зрощення, змішування, контамінація, ускладнення, гомогенізація, асиміляція, конкатенація, зціплення, сегрегація тощо. Антоніми інтеграції – це відокремлення, роз'єднання, сепарація, десегрегація. Отже, семантика інтеграції дає змогу впевнено вести мову про онтологічну єдність значної кількості категорій, економічний зміст яких істотно різняться. Предметна область інтегратизму являє собою множину перетину цих понять (рис. 1).

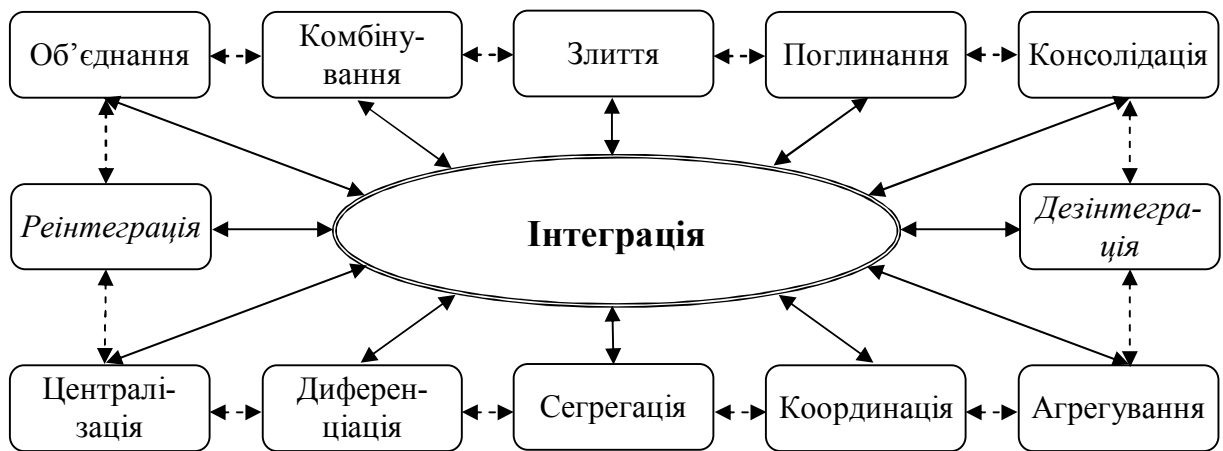

Рис. 1. Онтологія предметної області дослідження інтеграції

Джерело: розробили автори.

Протилежною інтеграції за напрямом дії є дезінтеграція. На відміну від дефініції інтеграції, дезінтеграція в спеціалізованій науковій літературі нині майже не досліджується, а її розширене визначення відсутнє. У тлумачному словнику зміст дезінтеграції зводять до розпаду, подрібнення цілого на частини; втрати або серйозного порушення злагодженості в якій-небудь системі [15]. Вочевидь, наведена сутність дезінтеграції передбачає, що вона може настати винятково після завершення інтеграції. Якщо ж інтеграція не відбулася, то й дезінтеграція неможлива. Однак у такому сенсі сумнівною видається й категорія реінтеграції, тому що вона може розпочатися лише на будь-якій стадії дезінтеграції. Як зазначив В. Феодоритов, є п'ять видів дезінтеграції в економіці: 1) дезінтеграція як руйнування економічних і політичних зв'язків узагалі; 2) дезінтеграція виражає підготовчий етап або проміжну фазу інтеграції; 3) дезінтеграція являє собою перегрупування структур і партнерів інтеграції;

4) дезінтеграція є реакцією на зміни співвідношень внутрішніх і зовнішніх сил та вивільнення від економічної чи політичної залежності;
5) дезінтеграція є іманентною економічним інтересам країни внаслідок приходу до влади радикальних націоналістів чи реформаторів [17, с. 57].

Дослідження інтеграції, її взаємовідносин з концептами дезінтеграції, диференціації та прогресу дає змогу виокремити інваріантні загальнонаукові характеристики, сукупність яких утворює систему концептуального підходу до інтегралізму. До таких ознак інтеграції доцільно віднести:

1. Діалектичну взаємозумовленість інтеграції і диференціації. Так, диференціація має на меті спеціалізацію, різноманітність і мобільність елементів економічної системи, тоді як інтеграція, навпаки, спрямована на зростання інтенсивності взаємодії ланок, зменшення їхньої свободи й самостійності на користь системного утворення. Відомий польський дослідник методології інтеграції Г. Павельциг для опису діалектики й руху в інтегралізмі запропонував узгодження понять інтеграції (процес руху й розвитку певної системи), дезінтеграції (процес зменшення кількості елементів системи та інтенсивності взаємодії між ними; розпад системи), диференціації (рух системи до неоднорідності елементного складу) та де-диференціації (процес руху системи до однорідності; реінтеграція) [18, с. 32–33]. Важливість цієї ознаки інтеграції для національної економіки полягає в тому, що за умов невідповідності розвитку інтеграції й диференціації, а відтак і без урахування змін попиту й пропозиції, та структури суспільних потреб нарощування виробничого потенціалу господарської системи є неефективним.

2. Органічну єдність цілого і його частин. Як зазначає А. Попов, існує п'ять варіантів взаємодії інтегральної цілісності та її елементів: а) заперечення ймовірності зв'язку між цілим і його частинами; б) ціле дорівнює сумі його частин; в) ціле більше своїх частин і якісно відрізняється від своїх складників; г) окрема частина більша за загальне ціле; д) ціле і його частини складають єдину органічну цілісність [19, с. 15–16]. Критично оцінюючи наведене твердження зазначимо, що в економічних системах перший варіант неможливий з огляду на невідповідність цього трактування змісту інтеграції та об'єктивності інтеграційних відносин. Варіант «г» теоретично можливий у тому випадку, коли під час інтеграції відбувається ребрендинг, допускаються прорахунки в прийнятті управлінських рішень, що призводять до зменшення частки ринку інтегрованого об'єднання порівняно з окремим суб'єктом

господарювання до початку інтеграційного процесу. Інші різновиди відображають ефект синергії від інтеграції, сформульований Л. Берталанфі, що має від’ємне, нульове та додатне значення.

3. Поліморфізм й універсальність інтеграції. Сутність цієї ознаки полягає в тому, що інтеграція охоплює всі сфери суспільного життя, усі сторони економічних відносин, провадиться на всіх рівнях ієрархії та стадіях відтворювального процесу (універсальність інтеграції); вона має різноманітні форми прояву, типологію, а також методи здійснення (поліморфізм інтеграції).

4. Примат нерозривності зв’язку між інтеграційним процесом і системою як його результатом (рис. 2).

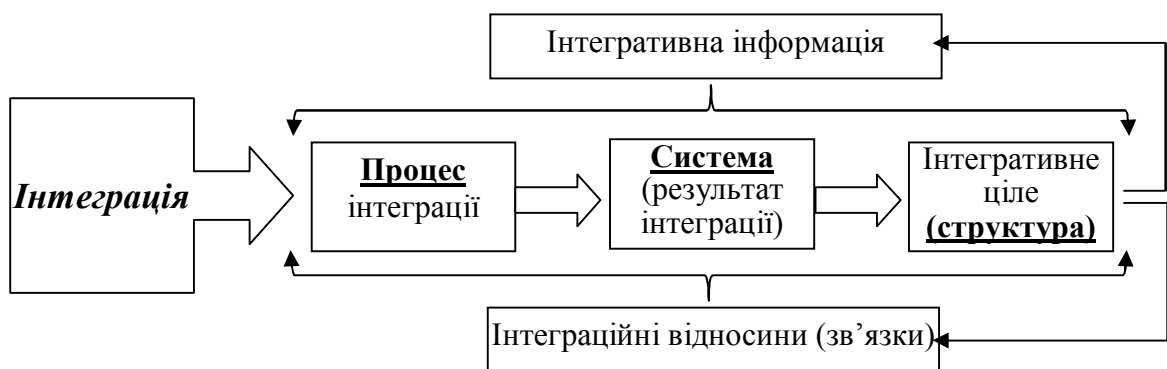

Рис. 2. Змістовий поліморфізм інтеграції

Джерело: розробили автори.

Класично інтеграцію розглядають як тріаду: процес, результат та інтегративне ціле. Інтеграційний процес уособлює поетапне об’єднання в єдине ціле раніше відокремлених елементів, зміну їхніх властивостей та якісні трансформації всієї системи (динаміка інтеграції). Інтеграція як результат є станом системи, що характеризується цілісністю, упорядкованістю і взаємопов’язаністю елементів (статика інтеграції). Інтегративне ціле являє собою систему відносин і зв’язків між цілим і його частинами, що синтезовані під час поєднання процесу й результату інтеграції. Інтеграційний процес здебільшого є поступальним, охоплює прогресивні й регресивні фази, а також моменти спокою системи. Перехід від однієї фази інтеграційного процесу до іншої доцільно називати кроком інтеграції, які своєю чергою поділяють на прямі й зворотні (реверсивні).

У той же час, на нашу думку, у сучасних економічних умовах розглядати інтеграцію як тріаду «процес – результат – ціле» не зовсім коректно, тому що все більша роль при цьому відводиться власне стійкості інтеграційних відносин, а інтегративна інформація в економіці знань є

однією із рушійних продуктивних сил [20, с. 17]. Відповідно до цього умовою ефективності й сталості розвитку інтеграції є скорочення тривалості кроку інтеграції.

Об’єктивною основою й необхідною передумовою економічної інтеграції та інтеграційних відносин у цілому та в аграрному секторі економіки зокрема є суспільна організація праці. Як економічна категорія вона є відносинами щодо використання живої праці в національній економіці, характер яких визначається економічною основою суспільства. Суспільна організація праці також безпосередньо пов’язана з продуктивними силами, є формою усталеного зв’язку сукупного працівника з іншими елементами суспільного відтворення [21, с. 525]. Формами її виявлення є суспільний поділ праці й суспільна кооперація праці (рис. 3).

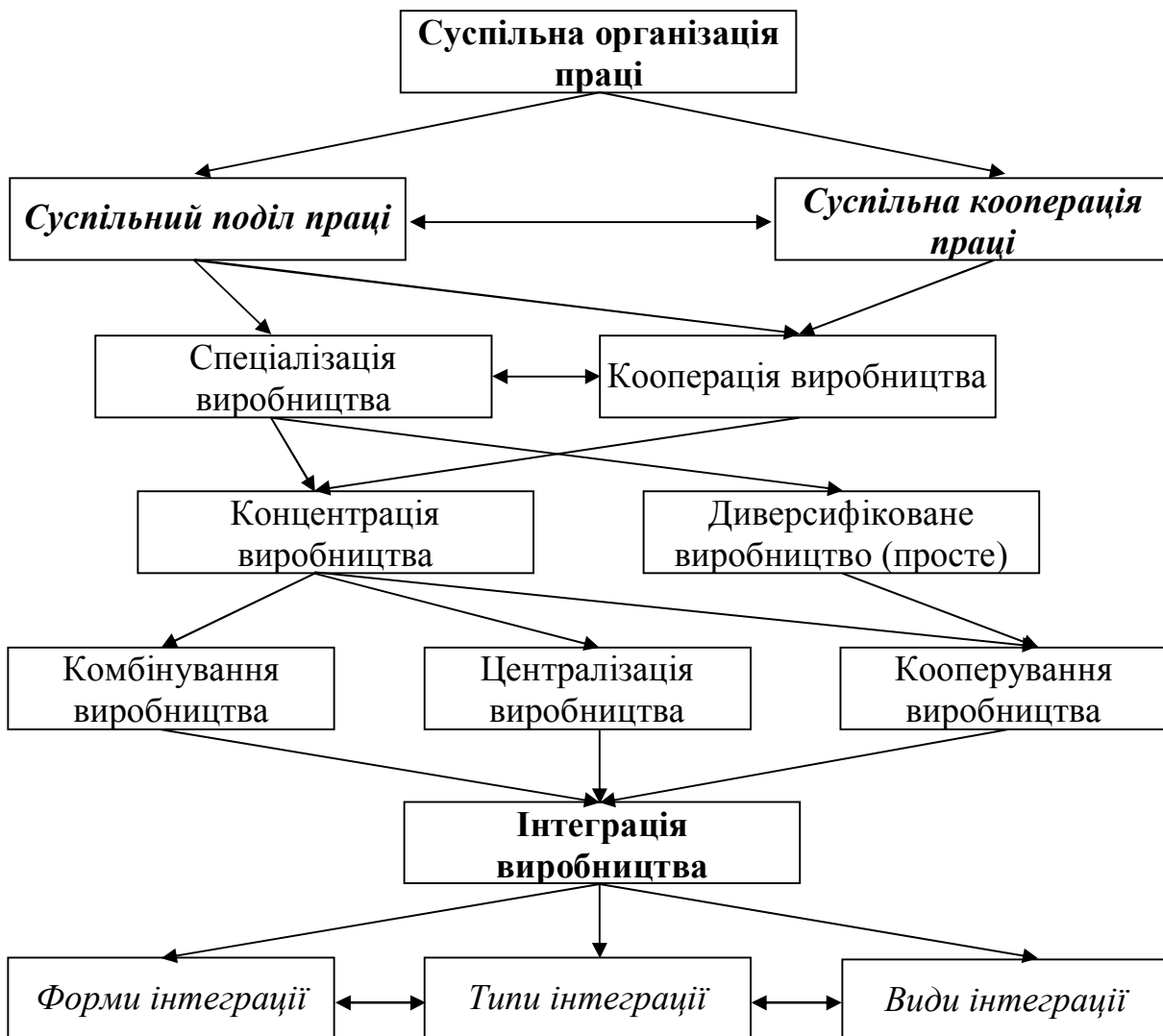

Рис. 3. Інтеграція виробництва в системі суспільної організації праці

Джерело: розробив автор.

Існує два типи суспільного поділу й кооперації праці: усередині суспільства та всередині підприємства. Поділ праці всередині суспільства буває загальним (виокремлення видів виробництва) і частковим (поділ видів виробництва на підвиди й галузі). Поділ праці всередині підприємства вважають одиничним.

Умовою суспільного поділу праці є зростання продуктивних сил суспільства, а сам поділ праці виступає визначальним чинником цього зростання, сприяючи розвитку знарядь праці. Інший невід’ємний вид суспільного поділу – територіальний поділ праці, необхідною умовою якого є наявність економічних зв’язків між регіонами або між країнами (міжнародний поділ праці).

Суспільний поділ і кооперація праці знаходяться в діалектичній єдності, розвиваючись за законом єдності і боротьби протилежностей. Так, завдяки суспільному поділу праці відбувається виокремлення виробничих процесів і операцій (спеціалізація виробництва), їхнє закріплення за окремими працівниками, що володіють фаховими компетентностями (спеціалізація праці). До того ж спеціалізація виробництва повністю наслідуює всі види суспільного поділу праці, у конкретному вираженні показує виробничий напрям та галузеву структуру підприємства, району, області та країни.

Суспільна кооперація праці, навпаки, дає змогу об’єднати розрізнені елементи праці в єдину соціально-виробничу систему (проста кооперація), формуючи економічну одиницю – підприємство (кооперація виробництва). Спеціалізація виробництва як форма суспільного поділу праці є базою для диверсифікації як процесу виокремлення простого (одиничного) виробництва, а в сукупності з кооперацією виробництва призводить до його концентрації, абсолютним критерієм чого є рівень усупільнення засобів виробництва.

Концентрація виробництва знаходить свій прояв у формах його комбінування (технологічне поєднання взаємопов’язаних, але відмінних виробництв однієї чи кількох галузей у межах одного підприємства), централізації (об’єднання кількох підприємств в одне через злиття з метою зосередження значних обсягів факторів виробництва) та кооперування (організаційний процес об’єднання зусиль суб’єктів господарювання для забезпечення соціально-економічних вигід і підвищення ефективності спільної діяльності). Варто зазначити, що в межах цього дослідження ми не поділяємо думку тих учених, які відносять інтенсифікацію до форм концентрації виробництва (а відтак і передумов його інтеграції),

пов'язуючи її зі зростанням капіталізації та продуктивності, тому що інтенсифікація за своєю природою є формою розширеного відтворення, а отже, однією з рушійних сил для подальшого поглиблення суспільного поділу праці.

Отже, спеціалізація й кооперація виробництва як форми суспільного поділу праці породжують його концентрацію й диференціацію, які, своєю чергою, під дією законів розвитку продуктивних сил об'єднуються в єдине системне ціле – інтеграцію. Як зазначив із цього приводу О. Онищенко, якщо в період мануфактурного виробництва об'єднання сільського господарства з промисловістю зумовлювалося низьким рівнем розвитку продуктивних сил, то їхня сучасна інтеграція є результатом протилежних причин: високого рівня поділу праці, розвитку техніки й технологій, науки тощо, а власне аграрно-промисловий синтез вирізняється органічною інтеграцією високоспеціалізованих виробництв [22, с. 10]. Послідовник цього напрямку досліджень М. Коденська справедливо стверджує, що інтеграція є динамічним процесом, який розвивається відповідно до динаміки продуктивних сил і характеризується різноманітністю взаємозв'язків та взаємовідносин, що з різною мірою інтенсивності проявлялися й удосконалювалися протягом усього розвитку суспільного виробництва [23, с. 25]. Зважаючи на це, можна стверджувати, що агроекономічна інтеграція на мікрорівні є еволюційним механізмом розвитку форм господарювання, на макрорівні – закономірний процес розвитку продуктивних сил, наслідок спеціалізації й концентрації виробництва, його індустріалізації.

Незважаючи на чисельні дослідження, у наукових працях і до нині багато вчених ототожнюють кооперацію та інтеграцію, що призводить до системних дефініційних протиріч, нечіткості концептуальних засад інтеграції. Так, В. Гонтмахер, О. Леонтьєв, Т. Малофеев безсистемно вживають слова «комбінування», «інтеграція», «кооперація», «кооперування», «сполучення сільського господарства і промисловості», повністю синонімізувавши їхній зміст [24]. Вітчизняні вчені В. Збарський і В. Мацибора вважають, що горизонтальна інтеграція за своїм змістом є міжгосподарською кооперацією, а агропромислова інтеграція являє собою її вищу форму [25, с. 165–167]. В іншому дослідженні В. Збарський і М. Канінський відносять агрофірми, агропромислові об'єднання та науково-виробничі системи до форм вертикальної кооперації [26, с. 88]. Білоруські вчені В. Гусаков та М. Запольський узагалі стверджують, що кооперація та інтеграція – поняття єдині і, ведучи мову про них, спершу

слід мати на увазі кооперацію [27, с. 47]. До того ж інтеграція, на їхню думку, – це різновид кооперації, яка виникає на певних етапах розширення партнерства, особливо по вертикалі, і покликана більш тісно кооперувати учасників (їхню працю, ресурси, капітал, інтереси) заради збільшення кінцевого результату – обсягів виробництва й збуту, виручки від реалізації, прибутку, інвестицій [27, с. 46]. Цей погляд поділяє і Є. Гусаков, доводячи шляхом критичного компаративного змістовного аналізу тезу щодо примату всезагальної кооперації над інтеграцією і специфічності прояву останньої [28] тощо.

Не заглиблюючись у генезу кооперації зазначимо, що термін кооперація походить від латинського «cooperatio» й означає «співробітництво». Етимологія кооперації розкриває її сутність – спільно працювати, разом виконувати якусь роботу [1, с. 563]. В економічній теорії вирізняють кооперацію праці та кооперацію виробництва, а процес реалізації кооперації називають кооперуванням. Очевидно, що кооперування передбачає реалізацію таких взаємозв'язків, коли учасники не втрачають своєї юридичної самостійності, а виробничо-господарська діяльність провадиться ними на основі договірних відносин, які часто оформлені неформально. Також основною визначальною рисою кооперації є дотримання її класичних принципів, сформульованих ще у XIX ст.

На відміну від кооперації, інтеграція має чітко виражений комерційний характер відносин, передбачає втрату як організаційної свободи («м'яка» інтеграція), так і юридичної самостійності зі створенням нового господарського товариства («жорстка» інтеграція); суб'єкти інтеграції несуть повну субсидіарну відповідальність, підпорядковують свої інтереси загальним тощо. Зв'язок між учасниками інтеграції на основі поділу праці є настільки тісним, що відокремлена господарська діяльність стає або неможливою, або абсолютно неефективною й не вигідною.

Розглядаючи інтеграцію через призму еволюції форм суспільного поділу праці, окремі вчені вважають її особливим видом концентрації виробництва [29, с. 24]. Справді, в основі інтеграції лежать взаємопов'язані процеси концентрації й централізації капіталу, виробництва й праці. Якщо концентрація капіталу випереджає укрупнення підприємств (концентрацію виробництва), то утворений надлишковий капітал спрямовується на екзогенне зростання екстенсивної форми (придбання або створення нових підприємств), інакше відбувається централізація капіталу (ендогенне зростання інтенсивної форми). У спеціальній літературі ці процеси пов'язують із горизонтальною та вертикальною концентрацією або

горизонтальним і вертикальним комбінуванням.

Причинно-наслідковий зв'язок усіх форм суспільної організації праці, на думку В. Овчинникова, виявляється в тому, що спеціалізація, кооперація, концентрація й централізація є формами реалізації інтеграції, проте остання еволюційно та сутнісно виражається через них [30, с. 24]. У цілому ми поділяємо точку зору М. Базина про те, що в термінах матеріалістичної діалектики названі категорії необхідно розглядати як всезагальне (інтеграція) й часткове (кооперування, комбінування, централізація) [31, с. 125]. Тому, будучи наслідком суспільного поділу праці, кооперація являє собою всезагальну основу інтеграції, а сам поділ праці викликає її необхідність. З іншого боку, інтеграція розвивається під впливом усупільнення виробництва – процесом поглиблення суспільного поділу праці, посилення взаємозв'язку й взаємозалежності відокремлених виробництв, суб'єктів господарювання, галузей, сфер і секторів економіки.

Висновки. Аналіз генези наукових досліджень категорії «інтеграція» показав, що її економічний зміст і донині зазнає трансформацій, залежно від загального розвитку економічної теорії. Загалом змістовий поліморфізм інтеграції охоплює процес інтеграції, систему як результат, структуру як інтегративне ціле, інтеграційні відносини та інтегративну інформацію.

Дослідження економічного змісту інтеграції показало, що вона вміщує ознаки дії та її результату, означає певну досконалу, сталу цілісність, якої було досягнуто під час реконструкції й цілеспрямованого відновлення, що прагне до системної бездоганності у своїй будові. Об'єднання інтеграції, дезінтеграції, диференціації й прогресу являє собою концепт інтегративності, якому властиві діалектична взаємозумовленість, органічна єдність цілого і його частин, поліморфізм й універсальність, нерозривність зв'язку між інтеграційним процесом і системою як його результатом. Предметна область дослідження інтеграції містить процеси агрегування, дезінтеграції, диференціації, злиття, комбінування, консолідації, координації, об'єднання, поглинання, реінтеграції, сегрегації й централізації. У системі суспільної організації праці інтеграція розвивається під впливом усупільнення виробництва, а поділ праці викликає її необхідність. Кооперація при цьому є всезагальною основою інтеграції. Економічна інтеграція є багаторівневою системою, пов'язує підприємства, регіональні та національні економіки, охоплюючи всі інституційні сектори економіки й види економічної діяльності. Її різновидом є агроекономічна інтеграція.

Перспективами дальших розвідок у цій сфері є розробка сучасної

типології інтеграції, системний аналіз процесів інтеграції, дезінтеграції диференціації та прогресу розвитку продуктивних сил.

Бібліографічний список.

1. Етимологічний словник Української мови / ред. О.С. Мельничук [та ін.]. – Київ: Наук. думка, 1985. – Т. 2. – 571 с.
2. A New English Dictionary on Historical Principles : Founded mainly on the Materials Collected by the Philological Society / ed. by J. A. H. Murray. New York: Macmillan, 1901. – Vol. V. – 758 p.
3. Granger Th. Syntagma Logicum. Or, the Divine Logike : Serving Especially for the Use of Divines in the Practice of Preaching, and for the further Helpe of Judicious Hearers, and generally for All. London : Printed by William Jones, 1620. – 387 p.
4. Phillips E. The New World of English Words: Or, A General Dictionary, Containing the Terms, Definitions and perfect Interpretations of Hard English Words, throughout the Arts and Sciences, Liberal and Mechanic ; as also all other Subjects, that are useful, or appertain to the Language of our Nation. London : Printed for sold by I. Phillips, H. Rhodes & I. Taylor, 1720. 720 p.
5. Hatzfeld A., Thomas M. A., Darmesteter A. Dictionnaire Général de la Langue Française : du Commencement du XVIIE Siècle Jusqu'à nos Jours : Précédé d'un Traité de la Formation de la Langue. Paris : Librairie Cil. Delagrave, 1895. Tome Second. 1152 p.
6. Философія Герберта Спенсера. – С-Петербургъ: Изд. Ф. Павленкова, тип. И. Г. Салова, 1892. – 487 с.
7. Малый энциклопедическій словарь. С-Петербургъ : Изд. Брокгаузъ-Ефронъ, 1908–1909. – Т. I. – Вып. II. [12]. – с. 2216, X стб., 70 л. ил.
8. Энциклопедическій словарь / под ред. М. М. Филиппова. С-Петербургъ: Изд. П.П. Сойкина, [б. г.]. – Т. I. – 1056 стб.
9. Энциклопедическій словарь Т-ва «Бр. А. и И. Гранатъ и К^О» / под ред. Ю.С. Гамбарова [и др.]. – Москва: Гл. Конт. Т-ва «Бр. А. и И. Гранатъ и К^О», 1912. Т. 22. 434 с.
10. Энциклопедическій словарь Т-ва «Бр. А. и И. Гранатъ и К^О» / под ред. Ю.С. Гамбарова [и др.]. – Москва: Гл. Конт. Т-ва «Бр. А. и И. Гранатъ и К^О», 1911. – Т. 18. – 426 с.
11. Энгельгардт В.А. Интегрatism путь от простого к сложному в познании явлений жизни. *Вопросы философии*. – 1970. – № 11. – С. 103–

115.

12. Парсонс Т. Система современных обществ. Москва : Аспект Пресс, 1998. – 270 с.

13. Большая энциклопедия / гл. ред. С. А. Кондратов. – Москва: Терра, 2006. – Т. 19. – 591 с.

14. Республика Беларусь: энциклопедия / гл. ред. Г.П. Пашков. Минск: Беларуская энцыклапедыя, 2006. – Т. 3. – 896 с.

15. Великий тлумачний словник сучасної української мови / В.Т. Бусел [та ін.]. – Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

16. Родионова О.А. Интеграция в сфере агропромышленного производства: тенденции, механизмы реализации. – Москва: ВНИЭТУСХ, 2000. – 174 с.

17. Феодоритов В.Я. Сущность и классификация типов и причин дезинтеграции. *Интеграционные процессы в странах СНГ : межвуз. сб. /* под. ред. В.Т. Рязанова. – Санкт-Петербург: Изд-во С.-Петербургского ун-та, 1996. – С. 48–58.

18. Павельциг Г. Интеграция дифференциация прогресс. *Интегративные тенденции в современном мире и социальный прогресс /* В.И. Купцов [и др.] ; под ред. М.А. Розова. – Москва: Изд-во МГУ, 1989. С. 28–33.

19. Попов А.А. Интеграция хозяйствующих субъектов в рыночной экономике: дис. ... канд. экон. наук : 08.00.01. Воронежский государственный университет. – Воронеж, 2004. – 193 с.

20. Гуторов А.О. Розвиток інтеграційних відносин в аграрному секторі економіки. – Київ: ТОВ «СІК ГРУП УКРАЇНА», 2016. – 484 с.

21. Економічна енциклопедія / ред. рада: Б.Д. Гаврилишин [та ін.]. Київ: Академія; Тернопіль: Акад. нар. госп-ва, 2002. – Т. 3. – 952 с.

22. Аграрно-промышленные комплексы (Проблемы развития и оптимального функционирования) / А.М. Онищенко [и др.]; под. ред. А.М. Онищенко. – Київ: Наукова думка, 1976. – 252 с.

23. Коденська М.Ю. Інтеграція як фактор активізації інвестиційної діяльності // *Економіка АПК*. – 2006. – № 6. – С. 24–31.

24. Аграрно-промышленные комплексы / В.И. Гонтмахер, А.И. Леонтьев, Т.Е. Малофеев, Е.С. Оглоблин. – Москва: Колос, 1972. – 199 с.

25. Економіка сільського господарства / В.К. Збарський [та ін.]; за ред. В.К. Збарського, В.І. Мацибори. – Київ: Каравела, 2010. – 280 с.

26. Збарський В.К., Канінський М. П. Участь селянських

домогосподарств у процесах кооперації та агропромислової інтеграції. *Економіка АПК*. 2011. № 12. С. 87–92. 27. Гусаков В. Г., Запольский М. И. Научные основы создания продуктовых компаний. Минск : Беларус. навука, 2012. 195 с.

28. Гусаков Е.В. Сущность и факторы развития кооперации и интеграции в АПК. *Весці нацыянальнай акадэміі навук Беларусі : серыя аграрных навук*. – 2013. – № 2. – С. 20–29.

29. Советов П.М. Агропромышленная интеграция: концепции, механизмы, эффективность. – Апатиты: Изд-во Кольск. науч. центра РАН, 2007. – 117 с.

30. Овчинников В.Н. Интеграция общественного производства на селе. – Ростов-на-Дону: Изд-во Рост. ун-та, 1974. – 221 с.

31. Интеграция сельскохозяйственного и промышленного производства на современном этапе / под ред. М.Я. Базина. – Кишинёв: Изд-во ЦК КП Молдавии, 1974. – 451 с.

Гуторов А.А., Гуторова Е.А. Экономическое содержание интеграции в аграрном секторе. Исследован генезис сущности интеграции. Показан содержательный полиморфизм интеграции и очерчена её предметная область. Обобщено экономическое содержание интеграции в аграрном секторе экономики. Развита концепция интегратизма. Определено место агроэкономической интеграции в системе общественного разделения и организации труда.

Ключевые слова: интеграция, интеграционные отношения, интегратизм, разделение труда, аграрный сектор экономики.

A. Hutorov, O. Hutorova. Economic matter of integration in the agrarian sector. According to the general principles of gnoseology, an initial problem of research methodology is the choice of concepts and categories, which display essence of the studied phenomenon. Therefore for ensuring effective development of the integration relations in the agrarian sector of economy it is necessary to determine the economic matter of integration and subject area of its research, to show the place of agro-production integration in the system of social organization of labor.

The subject of research is the methodological bases and economic matter of integration in the agrarian sector of economy.

A research objective is to generalize and systematize the economic matter of integration in the agrarian sector.

Methodological research basis is the dialectic method of knowledge, the

system approach to studying economic matter of integration in the agrarian sector, economic theory's fundamental positions and the groundwork of scientists. We have applied such *methods* as abstract-logical, theoretical generalization, system and historical analysis, synthesis, monographic.

Results of research. It is shown that the substantial polymorphism of integration covers an integration process, a system as its result, a structure as an integrative whole, integration relations and integrative information.

It is determined that substantially integration includes signs of action and its result, means a certain perfect, constant integrity, which was reached during reconstruction and purposeful restoration that strives for system faultlessness in the structure. Association of integration, disintegration, differentiation and progress represents a concept of the integratism in which the dialectic interconditionality, organic unity whole and its parts, polymorphism and universality, continuity of ties between integration process and system as its result are inherent.

It is defined that the research subject area of integration includes processes of aggregation, disintegration, differentiation, merge, combination, consolidation, coordination, association, absorption, reintegration, segregation and centralization.

It is confirmed that in a system of social organization of labor the integration develops under influence of production nationalization, and division of labor causes its necessity. Cooperation at the same time is a general basis of integration. Economic integration is multilevel system, joins enterprises, regional and national economies, covering all institutional sectors of economy and types of economic activity. Its subkind is the agro-economic integration.

Sphere of results application. The received results significantly supplement and concretize the methodological basis of the integration relations' development in the agrarian sector of economy.

Keywords: integration, integration relations, integratism, division of labor, agrarian sector of economy.

Стаття надійшла до редакції: 24.02.2019 р.